

TARİH KAYNAKLARINDA HOLLANDA'YA ÂİT BİLGİLER

Cengiz Orhonlu

Türkiye ile Hollanda arasındaki mesafe uzaktır. Bununla beraber tarihi kaynaklara müracaat edildiği zaman, mütevazî bir çerçevede içinde kalan siyasi münasebetin mevcut olduğu görülmektedir. Burada bahis konusu edeceğimiz husus her iki dilde yazılmış kaynakların ışığı altında bir tetkik yapmak değildir. Burada gayemiz, Türk kaynaklarında, Hollanda ile ilgili ne gibi bilgiler bulunduğunu ve bulunabileceğini, Türk cemiyetinin Hollanda ve Hollandalılardan ne anladığını ifade eden bilgileri, haberleri arz etmek olacaktır. Türk kaynaklarındaki bilgiler dikkate alındığı zaman, Hollanda hakkındaki bilgi ve haberlerin bir kısmının muayyen kaynaklardan geldiği görülecektir.

I. Türk kaynaklarında Hollanda'yı ifade eden kelimeler :

Hollanda, bu ismi taşıyan memleketin ifadesi olarak yakın zamanlarda Türk basın hayatına yerleşmiştir. Bu memleket hakkında ilk ifade edilen terim Flander'dir. Türkçe'de geçişine göre Flandır ve Flandırya dukası tâbirleri XVI. yüz yılın sonlarında ifade edilen bir kullanışa işaret etmektedir. Bununla beraber bu kelime Felemenk ile birlikte kullanılmıştır. Bu bakımdan XVII. yüz yılın ilk yarısında İstanbul'a gelen Hollanda elçisi hakkında devrin resmî tarihçisi Naimâ¹ şöyle ifade etmektedir : «Avrupa'nın kuzey tara-

1 *Tarih*, İstanbul 1280, II, 108.

fına Bahr-ı Muhit (Atlas Okyanusu) kenarında Felemenk memleketine vâli olan Flandrya dükası tarafından çeşitli hediyelerle gönderilen elçi ve erbâb-ı tüccarın ileri gelenleri huzura kabul edilmişlerdir». Bu vesile ile verilen ahidnâme metnine de Flandra tüccarı, Flandıralı tâifesi ibâreleri kaydedilmiştir. Bunun dışında Flandıralı tâifesi ve memleketinden hangi vilâyetin kastedildiği de öğreniliyor; gelen tâcirler heyeti metinde kaydedildiğine göre Holland, Delendre, Firizland, Gelderland eyâletlerini temsil ediyorlardı².

Hollanda ile doğrudan doğruya siyasî ilişkiler kurulduğu zaman devleti teşkil eden eyâletler ve isimleri doğru ve tam olarak Türkçe anlaşma metinlerine nakledilmiştir. Buna göre Hollanda'yı teşkil eden Genderlande (Gelderland), Hollanda (Holland), Zeeland, Utrecht (Utrecht), Odrende (Drenthe), Frizlande (Friesland), Gronika (Groningen) eyâletleri Türkçe'de uğradıkları ufak, tefek değişikliklere rağmen orijinal şekilleriyle kaydedilmiştir³.

Bir diğer önemli husus ta Türk kaynaklarında Hollanda tarihinde geçirilmiş olan gelişmeler bilinmediğinden Hollanda'nın devlet şekli hakkında bazen farklı ifadeler kullanılmasıdır. İlk siyasî münâsebetlerde, Felemenk memleketine vâli olan Flandrya dukası ibâresi⁴, Hollanda'nın devlet şekli veya vasfı hakkında kesin ve yaygın bir bilgi olmadığını gösteriyor. Meselâ XVII. yüz yılın meşhur seyyahı Evliya Çelebi memlekete bazen Felemenk bazen Hollandya derken, idare tarzının krallık olduğunu ifade ediyor⁵. Keza 12 Ağustos 1668 (4 Rebiülevvel 1079) da Osmanlı hükümdarı IV. Mehmed'in huzuruna kabul edilen Hollanda elçisi için «*kralından getirdiği nâme-i humâyunu takdim*» ettiği ifâdesi kullanılmıştır⁶. Bununla beraber XVII. yüzyıl sonlarından itibaren Türk kaynakları genel olarak Hollanda'nın cumhuriyetle idare edildiğini kaydetmişlerdir. Hollanda için genel olarak *Felemenk cumhuriyeti* tabiri kullanılmakla beraber iki devletin resmî yazışmalarında daha ziyade *Nederlande cumhuriyeti* tabiri kullanılmaktadır. Memlekette cumhuriyet idare-

2 Feridun, *Münşeâtü's-selâtin*, İstanbul 1275, II, 475. Zikri geçen vilâyet isimlerinin sonu -dre eki ile yazılmıştır. Bu durum bir bilginin Fransızca belki de Almanca vasıtası ile Türkçeye geçtiğini göstermektedir.

3 Topkapı Sarayı Müzesi, Eazine Ktp. nu. 1366, yp. 14 a.

4 Naimâ, II, 108.

5 I, 300; VI, 252, 313; X, 77.

6 Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silâhdar Tarihi*, İstanbul 1928, I, 506.

si Türk kaynaklarında Hollanda'da cumhuriyet idaresinin sona erip monarşi ile idare edildiği devrede de devam etmiştir. Bu şekilde Türk kaynakları, Hollanda'yı XIX. yüzyıl ortalarına kadar hatalı bir şekilde cumhuriyet idaresi olarak kaydetmeye devam etmişlerdir⁷.

Bir hususa daha işaret etmek yerinde olacaktır; *Nederlande* kelimesi Türk kaynaklarında farklı şekillerde kaydedilmiştir. Bazı eserlerde *Nederlande* diye kaydedilirken⁸, bazılarında *Nidirlande*⁹ diye yazılmıştır; hatta *Nidirlonde* şeklinde yazılışlara da rastlanmaktadır. Hollanda kelimesi de bazı Türkçe metinlerde seyrek olarak *Holland*, *Hollanda* ve *Hollandiye* şekillerinde kullanılmıştır; fakat çok seyrek olarak. Bu bakımdan Felemenk, Türkçe'de Hollanda'yı ifade eden en yaygın kelimedir. Fakat iki devlet arasındaki yazışmalarda ve ahidnâmelerde *Nederlande* kelimesi tercih edilmiştir. Hollanda kelimesi Türkiye Cumhuriyeti zamanında bir yaygınlık kazanmış olduğundan bazı eski nesle ait şahıslar Felemenk ve Hollanda'nın ayrı ayrı memleketlere ait isimler olduğunu zannetmişlerdir.

II. Hollanda - Osmanlı siyasî münasebetlerinin başlaması vesilesi ile Türk kaynaklarındaki kayıtlar :

Bir batı kaynağına atfen Hollanda'ya XVI. yüz yılda Türkiye'den lâle soğanı ihrâç edildiği bazı eserlerde kaydedilmiştir¹⁰. Bunu resmî Türk belgeleriyle tevsik etmek şimdilik mümkün olamamaktadır. Fakat XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait belgelerde ise Kırım'daki Kefe sancağından lâle soğanları -300.000- getirtilmeye teşebbüs edildiğine dair bir işaret vardır¹¹. Bu bakımdan konu ayrıca araştırılmaya değer. Osmanlı devlet adamları arasında ve nihayet cemiyette Hollanda hakkındaki ilgi siyasî münâsebetlerin başlaması ile artmıştır. Osmanlı eserlerinde bu husustaki en eski kayıt 1601

7 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, N.E. 5286.

8 Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, İstanbul 1964, I, 356, 363.

9 Raşid, *Tarih*, İstanbul 1282, II, 192 ve tür. yer.

10 Fakat bu eserlerin dayandığı kaynaktan (*The Turkish Letters of Ogier Ghiselin de Busbec*, trans. E.S. Forster, London 1968, s. 24) böyle bir kayıt yoktur.

11 Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü, *Mühimme Defteri*, nu 30, s. 20, h. 52.

yılına kadar inmektedir. O tarihe kadar Hollanda ticaret gemileri Osmanlı kara sularında Fransız bandırası altında seyahat ediyorlardı; 1601 (evâhir-i Cemâziyülâhir 1010) tarihinde Kaptan-ı Derya Cığala-zade Sinan Paşa'nın tavsiyesi ile Hollandalı tacirlerin artık İngiliz bandırası altında seyahat etmeleri kararlaştırılmış ve bu husus zikredilen tarihte İngiltere'ye verilen ahidnâme'ye de kaydedilmiştir¹². Artık Hollanda ile ilgili bazı haberlerin çok seyrek de olsa Osmanlı cemiyetine aksettiği ve bu haberlerin resmi yazışmalarda veya tarih eserlerinde kaydedildikleri görülmektedir. Nitekim Sadrazam'ın 1012 Hicrî (1603) tarihinde hükümdara sunduğu bir telhis'de¹³ Hollanda ve Zeeland eyâletlerinin İspanya ile düşmanlık halinde bulunduğu bildirilmiştir. Osmanlı Devleti Avrupa'da İspanya ile mücadele ettiğinden, gerek bu devleti ilgilendiren siyasî olaylar ve gerekse Avrupa'daki mezhep mücadelelerinde tarafların durumları ve tercihleri de dikkatle takib ediliyordu. İşte bu bakımdan İngiltere ile birlikte İspanya'ya karşı mücadele eden Hollanda'nın durumu ilgi çekmiş ve onlara Osmanlı sularında ticaret yapma imkânı verilmişti.

1668 de Hollanda elçisi J. Colyer İstanbul'da huzura kabul edilerek getirdiği zengin hediyeleri takdim etmek fırsatını buldu¹⁴. Şüphesiz elçinin ismi bu haberi yazan Tarihçinin eserinde kaydedilmemiştir. Hicrî 1021 de Osmanlı Devleti ile ilk defa yapılan anlaşmayı, Hollanda elçisi Ramazan 1091 (1680) tarihli anlaşma ile de yenilemeğe muvaffak olmuştur¹⁵. XVII. yüz yıl sonu olaylarından bahseden tarihçi Fındıklılı Mehmed Ağa¹⁶ Avrupa'da Fransa'nın üstünlüğüne karşı kurulmuş olan İngiltere, Avusturya ve Hollanda ittifakından bahsettiği gibi, 1690-1693 yılları arasındaki olaylardan bahsederken, cereyan eden harbin safahatını da anlatmaktadır. Osmanlı Devleti'nin 16 yıl süren ve dört cepheye devam eden harbe son veren Karlofça anlaşmasında, Hollanda büyük elçisi, İngiltere elçisi ile birlikte bu sulhün gerçekleşmesinde aracı rolünü

oynamıştır. Bu vesile ile resmî ve hususî tarihlerde sık denebilecek şekilde Felemenk elçisinden bahsedilmiştir. Daha sonra vuku bulan ve Venedik ile Avusturya'ya karşı 1715-1718 arasında cereyan eden harb da aynı şekilde İngiltere elçisi ile birlikte Hollanda elçisinin aracılığı ile sona ermiş ve Pasarofça anlaşması imzalanabilmiştir. Bu aracılık şüphesiz Hollanda diplomasisine Osmanlı topraklarında büyük bir prestij temin etmiştir. Bununla beraber XVIII. yüz yılda bir takım eserlerde Hollanda'ya ait bilgilerin verildiği görülüyorsa bunun sebebini Osmanlı cemiyetinin Avrupa'yı iyi tanıma arzusu-na bağlamak daha doğru olacaktır. Avrupa'nın büyük merkezlerine gönderilmiş olan Osmanlı sefirleri, gittikleri memlekette gördüklerini sefaretnâme şeklinde yazmayı bir misyon olarak telâkki etmişlerdir. Bunların yanı sıra doğrudan doğruya Avrupa hakkında bilgi vermeyi hedef alan bir memleketler coğrafyası hüviyetinde bulunan eserleri ve tarih eserlerini de ayrı birer grup olarak düşünmek yerinde olacaktır. Bu bakımdan Hollanda hakkında bilgi veren eserleri üç gruba ayırmak uygun olacaktır. 1 - Sefaretnâmeler'de, 2 - Coğrafi eserlerde, 3 - Tarihlerde.

1 — Sefaretnâmeler'de Hollanda hakkında kayıtlı bilgiler :

Hollanda'ya gönderilmiş bir Osmanlı sefiri tarafından yazılmış sefaretnâme'ye şimdilik tesadüf edilmemiştir. Hollanda hakkında bilgi veren sefaretnâme, I. Mahmud'un tahta çıkmış olduğunu bildirmek üzere 1730 yılında Avusturya'ya gönderilen Elhac Mustafa Efendi'nin kaleme aldığı *sefaretnâme*'de bulunmaktadır¹⁷. *Viyana sefaretnâmesi*¹⁸ adını taşıyan risalede Avrupa'da cereyan eden çağ-

17 Elhac Mustafa Efendi, Şikk-ı sâni defterdârı pâyesinde idi; diplomatik faaliyetine daha sonra da devam etmiş, Reisülküttâblık mevkiine kadar yükselmişti. Yalnız onun faaliyette bulunduğu devrede aynı isimli bir şahıs daha vardı. Her ikisi de Mustafa ismini taşıyan ve Hacı İskakına sahip ve dış işlerinde tanınmış bu kişiler birbirine karıştırmıştır.

18 Bu eserin iki nüshası vardır. Birincisi Millet kütüphanesinde 84 numarada olup ikincisi Nur-ı Osmaniye Kütüphanesi 1282/2 numarada bulunmaktadır (yp. 23-33). Bir üçüncüsü Topkapı Sarayı Müzesi Bağdad Köşkü kütüphanesinde 224 numarada kayıtlıdır. Bir iddiaya göre (Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve sefaretnâmeleri*, Ankara 1968, s. 68) bu risâle İbrahim Müteferrika'nın Avrupa tarihlerinden yaptırılan tercüme'ye yeni bilgilerin ilâve edilmesi ile meydana getirilmiştir. Bu doğru değildir.

12 Feridun, *Münşeatü's-selâtin*, II, 475.

13 Cengiz Orhonlu, *Osmanlı tarihine ait belgeler: Telhisler (1595-1605)*, İstanbul 1970, s. 85.

14 Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silâhdar Tarihi*, I, 506.

15 Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. nu. 1366, yp. 14a-18a. 1680 tarihinde yenilenen Osmanlı-Hollanda anlaşmasının metnidir.

16 Fındıklılı Mehmed Ağa, *Aynı eser*, II, 600-601, 679-680.

daş olaylar hakkında da bilgi verilmektedir. Elçi Mustafa Efendi, Viyana'daki ikameti sırasında Avrupa'da cereyan eden çağdaş olayları, merkez Avusturya olmak üzere toplamış, bunlar arasında Hollanda'ya ait dağınık bir şekilde bilgi de verilmiştir¹⁹. Hollanda'ya ait verilen bilgiler şunlardır: Felemenk XVI. yüzyılda İspanya hakimiyetinde iken Felemenkliler İspanya hakimiyetine karşı isyan ettiler; bir müddet sonra cumhuriyet olarak bağımsızlıklarına kavuştular²⁰. Hollanda için Felemenk kelimesini kullanan Mustafa Efendi bazen de *Nederlande* demektedir; Hollanda'nın Fransa'ya komşu olan parçasına *Ispanyol Nederland*'ı, esas Hollanda'ya da *Felemenk Nederland*'ı demektedir²¹. Hollanda'ya ait verdiği bilgileri şu şekilde sadeleştirmek mümkündür. «Hollanda'nın en meşhur kalesi arasında Amsterdam, Utrecht, Leyden, Nimjegen zikredilmektedir; bu şehirde başka bir yerde görülmeyen şekilde fen ve sanayi gelişmiştir. Benzetmek gibi olmasın medreseye benzeyen akademi denen bir eğitim müessesesine sahip bulunmaktadır; dışarıdan gelen öğrenciler burada çeşitli sanayi mamullerinin nasıl yapıldığını öğrendikten başka tıp, geometri, astronomi ilimlerini de öğrenmektedirler. Hatta Leyden Akademiyesinde (Üniversitesi'nde) kubbeye benzeyen bir sema küresi mevcuttur; bu kürenin içinde arz küresi de vardır; çarklar vasıtası ile idare edilen bu sistem çalıştığı zaman bütün yıldızların tulû ve gurûbunu görmek mümkün oluyordu²². Amsterdam şehri'nin de bir özelliği vardır; şehrin üç tarafı da denizle çevrilmiştir; şehrin bulunduğu mevki denize nazaran alçak olduğundan, şehir yapılan sedlerle muhafaza altına alınmıştır; bu sedler icabında harb zamanında istilâcı düşman kuvvetlerine karşı, yıkılarak düşman kuvvetleri deniz sularının baskınına maruz bırakılmak sureti ile müdafaa vasıtası olarak da kullanılmaktadır;

19 Sefaretnâmenin baş tarafında Orta Elçi olarak gönderilen Mustafa Efendi'nin Avusturya İmparatoru I. Francis ve karısı Maria Theresa (1740-1780) sunulan namelerin suretleri vardır (yp. I b-8 b). Mustafa Efendi'nin Viyana'ya elçi tayin edildiğine dair bk. Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü, *Nâme-i Humâyun Defteri*, nu. VII, s. 230.

20 Ali Emiri Efendi Kütüphanesi, nu. 844, yp. 7 a.

21 «İspanya ile Françe beyinde olup Muhit-i Garbiye karin olan İspanya Nidirlan'dı memleketlerine istilâ eylemek takribiyle ...Felemenk Nidirlan'dı hududuna karib Nemçi kıld'ından» (yp. 7 a).

22 Mustafa Efendi, *Sefaretnâme*, Nur-ı Osmaniye Ktp., nu. 1283/2, yp. da sahife kenarındaki ilâve.

Amsterdam aynı zamanda Hollanda'nın baş kentidir»²³. Mustafa Efendi'nin sefaretnâmesinde Hollanda'ya ait bilgiler bunlardan ibarettir. XVII. yüzyılın meşhur seyyahı Evliya Çelebi, Viyana'ya 1664 de elçilik heyeti ile geldiğinde oradan sonra 3,5 yıl kadar İsveç, Danimarka, Hollanda vs. gibi memleketleri dolaştığını söylüyor; gerçek olduğunu tahmin etmediğimiz bu iddianın doğru olabileceğine ihtimal vermiyoruz²⁴. Bunun doğru olmadığına yardım eden bir husus var ki Evliya Çelebi, Avrupa kavimleri hakkında bilgi verirken bir kısmını birbirine karıştırmıştır. Meselâ Slâvların en büyük gurubunu teşkil eden rusların 12 ayrı topluluktan ibaret olup, İsveç, Felemenk ve Danimarka gibi kavimlerin bu topluluklardan birini teşkil ettiğini söylemektedir²⁵. Türkçe yazılmış eserlere ait bir bibliyoğrafya'ya²⁶ bakınca burada Cevad Bey adlı bir yazara ait bir *Felemenk seyahatnâmesi*'nden bahsedildiği görülmektedir. Bibliyoğrafik künyesi tam olarak tesbit edilemeyen bu eseri, yaptığımız araştırmalara rağmen henüz bulamadık.

2 — Coğrafi eserlerde mevcut Hollanda'ya ait bilgiler :

Avrupa'yı tanıma arzusu gösteren bir diğer eserler gurubu coğrafya sahasına aittir. Daha evvel de Kâtib Çelebi, Ebu Bekir Behram Dımışkı gibi telif ve tercüme coğrafya eserleri yazmış şahısların eserlerinde Hollanda'ya ait bilgi bulunmaktadır; Bilindiği gibi Ebu Bekir Behram Dımışkı'nın eseri, aslında Hollanda elçisi Colyer tarafından 1668 de IV. Mehmed'e hediye edilen, Jean Bleau tarafından 1662 de basılmış olan *Atlas-ı Maior*'un tercümesidir²⁷. Bu eserde bulunan Hollanda'ya ait bilgiler onu takiben ufak, tefek değişikliklerde XVIII. yüzyıla ait bazı eserlerde tekrarlanmıştır²⁸.

23 Millet Kütüphanesi, nu. 844, yp. 14 a.

24 *Seyahatnâme*, I, 300, VIII, 71.

25 *Seyahatnâme*, II, 700, Evliya Çelebi'nin bu iddiasını Cavid Baysun şilphe ile karılıyor (Evliya Çelebi maddesi, İ.A., s. 405).

26 Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342, III.

27 Tercümenin ismi *Nusretü'l-İslâm ve's-surur fi tercüme-i Atlas-ı Mayor*. Tercüme 1675-1688 yılları arasında yapılmıştır.

28 Köprülü Kütüphanesi, II, 173, I, yp. 519-

XVIII. yüz yılın ilk yarısından itibaren telif edilmiş veya tercüme edilmiş eserler daha dar sahaya inhisar etmekte ve bu bakımdan konumuza daha iyi bir yaklaşım getirmektedir. Bu kabil eserlerden bir tanesi 1730 yıllarından sonra kaleme alındığı anlaşılan *İcmâl-i ahvâl-i Avrupa* adlı eserdir; Müellifi tesbit edilemeyen bu eser, metin iyi incelendiği zaman almanca bir eserden tercüme edildiği kanaatini uyandırmaktadır. Bununla beraber, tercüme yapan, yaptığı bazı ilâvelerle eseri zenginleştirmiştir²⁹. Bu eserde Hollanda'ya ait bilgiler eserin hacmi ölçüsünde mütevazı bir yer tutmaktadır. *İcmâl-i Ahvâl-i Avrupa* adlı eserde Hollanda'ya dair verilen bilgiler şunlardır :

«Felemenk diyarının ismi Nederlande'dir; memleketi idare edenlerin teşkil ettiği guruba «ıştat» (*staten-generaal*) denir; ıştat'ta her husus, bu topluluğu teşkil edenlerin oy çokluğu ile tayin edilir. ıştat'ı teşkil eden kimseler aralarından birini reis seçerler ve cumhuriyetin bütün işleri onun mübâşeretıyla cereyan eder. Bu bakımdan Felemenk ıştatına (*Staten-generaal*) *cumhur-ı müttefika* da denmektedir. Bu birliğe dahil olan eyâletler her işlerinde müstakil hareket ederler; Felemenk'in başkenti Amsterdam (Amşturudam) şehridir. Felemenk'de 95 mamur şehir vardır; hepsinde de köylerine varıncaya kadar kanallar mevcuttur»³⁰.

XVIII. yüz yıl coğrafyacılarından İbrahim Hamdi Bartını eserinde³¹ Hollanda'ya ait bilgileri muhtemelen Ebu Bekir Behram Dımışkı'nın yukarıda işaret ettiğimiz tercüme eserinden almıştır³². Yukarıda zikredilmiş eserlerdeki aynı bilgiyi tekrarlayan İbrahim Efendi memleketin toprağı az olmasına rağmen ahâlisinin mal ve mülk sahibi, zengin bir topluluk olduğunu, bu vasıflarının yanında gayet cengâver olduklarını ifade etmektedir. Bunun bir misâli istiklâllerini temin eden bir mücadele sonunda 1579 da İspanya'yı yenerek bağımsızlıklarını elde etmeleridir; alış verişde verdikleri söze sadık olan Hollandahlar, her türlü anlaşmazlıkları aralarında

29 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Revan ktp. nu. 1648. Bu risâlenin diğer kütüphânelerde (Atuf Efendi, nu. 1885, Râşid Efendi (Kayseri), 1225/5) iki nüshası daha vardır.

30 *İcmâl-i Ahvâl-i Avrupa*, Revan Kütüphanesi, nu. 1648, yp. 16 a.

31 İbrahim Hamdi ve eseri Atlas için bk. Cengiz Orhonlu, *XVIII. yüz yılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartını İbrahim Hamdi'nin Atlas'ı*, *Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 19 (İstanbul 1964), s. 115-140.

32 Eserin ismi *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr fi terceme-i Atlas Major'dır*.

hallederler; gümrük ve ticaretten toplanan meblağı ihtiyaç zamanında sarfetmek üzere bir yere toplarlardı; 18 yaşına vasil olan erkek çocuk 60 yaşına kadar vergi vermek mecburiyetindedir. Hollanda'yı meydana getiren 7 vilâyetin her birinin bir başkenti vardır; o şehrin hâkimi, bulunduğu eyâletin de başı demektir. Bu 7 eyâletin bir baş nâzırı olup hepsi bu kimse ile istişâre ederler; İbrahim Hamdi, Hollanda'nın merkez teşkilâtı için Osmanlı teşkilâtında kullanılan «divan» terimini kullanmaktadır. Bu divana (*Staten-generaal*), yani teşkilâta yedi eyâletin sorumluları katılır; meselâ Holland'dan 3, Gelderland, Zeeland ve Friesland'dan ikişer, diğer eyâletlerden birer kişi katılırdı. Müzakerelerde kararlar oy çoğunluğu ile verilirdi; müzakerelerde yapılan konuşmalar bir zabıt halinde tesbit edilirdi. Deniz ile ilgili üç daire bulunmakta idi; Holland'da Amsterdam, Rotterdam ve Haarlem şehirleri, Zeeland eyâletinde Middelburg, Friesland'da Harlingen liman şehirleri çok meşhurdur; bu şehirler Yeni Dünya ve Hindistan'da olan bazı vilâyetleri zabt ve tasarruflarına almışlardır. Hollandahlar korsanlık ve denizcilikte, harp fenninde çok mâhirlerdir³³. Yukarıda yaptığımız açıklamada dahi görüldüğü üzere, İbrahim Hamdi Efendi'nin eserinde Hollanda ile ilgili bilgiler bunlardan ibarettir.

XVIII. yüz yıl sonlarında yazılmış olan bir başka anonim coğrafya eserinde Hollanda devleti karşılığında *Felemenk istatı* ibaresi kullanıldıktan sonra şu bilgiler verilmektedir. «Hollanda (Felemenk), Muhî-i garbî kıyısında iki limana sahiptir; limanların isimleri Amsterdam (Amşturudam) ve Rotterdam (Roturudam) dır; her iki limanda devlete ait 80 kalyon mevcuttur. Bu memlekette büyük küçük tâcirlere ait olup savaşa girebilecek 500 kadar gemi mevcuttur. Hollanda'da kale ve beldeleri muhafaza için 15.000 asker mevcuttur; bir muharebe anında bu sayıyı 90.000 e çıkarmak mümkündür. Hollanda, Doğu Hindistan'da Malaka, Koçin memleketleri ile Cava takım adalarına hâkim olup buralarda 24 kalyonu mevcuttur»³⁴. Hollanda'da rejim bazı değişikliklere uğramasına rağmen, Osmanlı yazarları için «Birleşmiş Yedi eyâlet (*Eyâlet-i seb'a-i müc-*

33 *Atlas*, Es'ad Efendi Ktp., nu. 2044 m. yp. 465 b-466 b; İbrahim Hamdi bu bilgileri Ebu Bekir Behram Dımışkı'nın eserinden hemen hemen aynen almıştır. Krş. Köprülü Ktp. II/173, yp. 519.

34 Emânet Hazine, nu. 1438, yp. 227 a. Topkapı Sarayı Müzesi.

temi'a)den ibaret bir cumhuriyettir. Takip ettiğimiz anonim eserde şu bilgiler veriliyor : «Her eyâlet iç işlerinde müstakil olup, eyâlet meclisi ile yönetilir; bu bakımdan her biri birer cumhuriyet addedildikleri için Hollanda'nın ismi de *eyâlât-ı seb'a-i müctemi'a cumhuru* olmuştur. Devletin genel masrafları, her eyâletten eşit miktarda tahsisat toplanarak giderilirdi; Hollanda tarihinde gâh bir kralın idaresine tabi olmak zorunda kalmış ve gâh serbestiyet ve cumhuriyet suretiyle idare olunmuş olduğundan Avrupa devletlerinde kraliyet veya cumhuriyet şıklarından birisinin rüchâniyetini isbat için delil göstermek mecburiyetini hisseden bazı yazarlar çoğu defa Hollanda'nın geçmişini «sened-i kavî» ittihaz ederler. Kraliyeti tercih edenler evvelce Hollanda'da birbiri ardına vukua gelen karışıklıkları ve istikrarsız idare tarzını kendi iddialarına delil göstermişlerdir; Cumhur başkanları olarak *Istathoder* (Stathalder, Stat hauder) dedikleri bir reisleri olmadığı zamanlar meydana gelen zaaf hâli kraliyet taraftarlarının iddialarına delil olarak gösterilmektedir; istathoderlik yapan hükümetleri zamanında devlet namına fütühat yaparak şan ve şöhret kazanmak sureti ile seçimle geldikleri mevkie bir bakıma tek kişinin idaresini yerleştirmiştir³⁵. Öyle anlaşılıyor ki bu eser Hollanda'da cumhuriyet idaresi yerine krallığın kurulduğu bir dönemde kaleme alınmıştır ve kullanılan ifade hemen hemen daima krallık idaresi lehinedir.

3 — Osmanlı tarihlerinde mevcut Hollanda hakkında bilgiler :

Bu hususta çeşitli eserlerde kayıtlar bulunmaktadır. Fakat artık XIX. yüz yılda bazı eserlerde de muhtelif Avrupa memleketleri hakkında müstakil başlıklar altında izahat verme ihtiyacı duyulmaya başlanmıştır; XIX. yüz yılın büyük tarihçisi Cevdet Paşa, *Tarih*'inde muhtelif memleketler hakkında Avrupa tarihine dair izahat verme ihtiyacının eseri olan açıklamalarının birini de Hollanda hakkında yapmıştır³⁶. Cevdet Paşa, izahatının başlangıcında Hollanda'nın Osmanlı Devleti'nin bazı Avrupa devletleri ile yapmış olduğu

35 Es'ad Efendi Kütüphânesi, nu. 2063, yp. 24 a-b.

36 İstanbul, 1308, V, 165.

anlaşmalarda aracı rolü oynadığına işaret etmek suretiyle bir tarihi girizgâh yapmıştır; bu girizgâhta Hollanda'nın Avrupa'daki durumuna da işaret edilmiştir. Cevdet Paşa'nın Hollanda'ya dair verdiği izahat muhtemelen Fransız yayınlarından istifade edilerek verilmiş olmalıdır. Cevdet Paşa, neşriyatı takib edecek derecede Fransızca biliyordu; bunu muhtelif yerlerde Fransız tarihlerine ve fikriyatına dair verdiği açıklamalarında göstermiştir. Onun Hollanda'ya dair verdiği malûmatı şu şekilde özetlemek mümkündür :

«*Nederlande* yani *Felemenk* Avrupa'nın meşhur denizci devletlerinden bir cumhuriyettir; İngiltere ve Fransa arasında coğrafi mevkii dolayısıyla bu iki devlet arasında çıkan muharebelerde duruma göre bazen birine bazen de diğerine meyl etmeği millî bir siyaset ittihaz etmiştir; fakat genel olarak tarafsız kalmayı ticarî menfaatine daha uygun bulmaktadır. Ren nehrinin kuzey denizine mansab olduğu mevkide iki tarafında kâin 18 sancaktan ibâret memlekete *Nederlande* ve *Payıba* denir ki her ikisinin de mânası aşağı memleketler demektir. Bu devlette devlet reisinin ismi *Istatholder* (Stathauder, Stathalder) yani «meclis-i hükümet» adını taşır. Yedi eyâletten *Felemenk* ve Hollanda büyüklük ve zenginlik bakımından diğer eyâletlere üstün olduğundan, devlet için, Hollanda cumhuru ve *Felemenk* devleti tabirleri birlikte kullanılır olmuştur. 1648 yılına kadar *istatholder* ünvanı ile reislik makamını I. Guillaume (William)'un çocukları taşımıştır; Hollanda, XVII. yüz yılın ikinci yarısından itibaren ticarî teşebbüs kabiliyetleri ile temayüz ederek, ınkırız eden İspanya'nın yerini almak suretiyle Atlantik ticaretinde büyük rol oynamaya başladı. Bunun sonucunda, her taraftan hüner ve sanat sahibi kimseler Hollanda'ya toplanmaya başladılar. Hollanda az zaman içinde bu şartlar dahilinde büyük bir gelişme göstererek zenginleşti ve Avrup'da büyük bir iktisadî kudret oldu; sahip oldukları 100 kadar büyük kalyonlarla İngiltere'nin deniz kuvvetlerini bozguna uğrattıkları gibi, XIV. Lui Fransa'sının zafer ve fetihlerine de bir engel teşkil etmişlerdir. İşte bu mücadeleler sonucunda denizlerde istedikleri serbestiyete nâil olmuşlar ve Amerika, Çin, Hint-Afrika taraflarına ve daha keşfedilmemiş yerlere yayılmışlardır. Bu devlette Hollanda eyâletinin, özellikle *Felemenk* ve *Braban* eyâletlerinin sanayii çok gelişmiştir³⁷. Sonradan *Istat Hol-*

37 *Cevdet, Tarih*, V, 166.

derlerin (Stat holder) tahakkümü ile *istat Ceneral* (Staten-geneeraal) meclisine muhalif bulunmalarından memleketin içinde huzursuzluk çıkmış ve bunun sonunda bundan huzursuzluk duyan bir çok hüner sahibi ve sanayi ehli İngiltere'ye göç ederek sanayi in orada bir kat daha kuvvetlenmesine ve denizciliğin gelişmesine hizmet etmişlerdir. Bu durum ise Felemenk'in iç durumunu sarsmıştır; Fransa İngiltere ile birleşerek Hollanda'nın bir zamanlar rakipsiz gibi addedilen deniz kuvvetine büyük bir darbe indirmiştir. Bu mücadeleler sırasında Felemenk cumhuriyetine dahil olan toprakların bir kısmı Fransa'nın mülkü olmuştu; denizler artık İngiltere donanmasının üstünlüğü ve nüfuzu altına girmişti. IV. Guillaume (Willam) serbestlik taraftarı olan İstat Ceneral meclisi üzerine vararak 1747 de İstat holderliği veraset sureti ile kendi hanedanına tahsis etirdi»³⁸.

Cevdet Paşa'nın Hollanda hakkında verdiği izahat bundan ibarettir. Bu izahat daha evvel verilenlere nazaran mahiyeti ve büyük bir tarihçinin tahlillerini de ihtiva etmesi bakımından kıymetlidir; tarihçimizin Hollanda hakkında verdiği bilgiler ne kadar eksik ve tenakuz dolu olursa olsun Hollanda'nın Avrupa'da oynadığı rolü ve fonksiyonunu güzel belirtmektedir.

Bundan sonra devrinin ve Avrupa'da cereyan eden olayları kronolojik olarak yazan tarihçi, 1826 yılına kadar getirdiği tarihinde Hollanda'da cereyan eden bazı çağdaş olayları da kaydetmektedir. Meselâ 1809 yılında Napolyon'un mecburen müttefiki durumuna girmiş olan Hollanda üzerine İngiltere'nin başarısız bir hücumunu³⁹, 1810 da ticaret ile yaşayan Hollanda'lıların cereyan eden kara harplerinin zararlarını çekmeye başladıkları bu şekilde kaydedilmiştir; Fransa'nın karadan ablukası Hollanda iktisadiyatını çökertmişti; bu bakımdan Hollanda halkı Napolyon'a karşı muhalefet etmeye başladılar; Hollanda kralı yaptığı kardeşini Paris'e çağırın Napolyon, Hollandalıları kendi siyasetine uygun hareket etmedikleri takdirde Hollanda'nın istiklâline nihayet vereceğini bildirdi; Louis Bonaparte onu yumuşatmaya muvaffak olamadı; Louis müteessir bir şekilde Hollanda'ya geri döndü; idaresini deruhte eylemiş olduğundan millete ihanet etmemek için kraliyetten istifa etti; bunun üze-

38 Cevdet, V, 167.

39 Cevdet, IX, 99.

rine Napolyon 1810 Haziran ayında Hollanda krallığını lağvederek Hollanda topraklarını Fransa'ya ilhak etti⁴⁰. Napolyon meselesi bertaraf edildikten sonra müttefikler Belçika ile Hollanda'nın birleştirilmesine karar verdiler; 1815 de beş devlet temsilcisi toplanarak Hollanda'nın hududlarını tesbit ettiler⁴¹. Cevdet Paşa'nın devamı demek olan Lütü Efendi⁴² Cevdet Paşa'nın bıraktığı yerden Hollanda tarihine ait bilgileri 1830 a kadar getiriyor. Lütü Efendi'nin verdiği bilgilere göre Hollanda ve Belçika birleştirilmelerine rağmen ne dil, ne mezheb, ne de karakter bakımından birbirinin zıddı olan iki kavim idi; Hollandalıları Belçikalılara iyi muamele etmiyorlardı; Belçikalılar 1830 da istiklâl iddiası ile Hollanda'ya karşı isyan ettiler. 1830 da Londra'da toplanan konferans Belçika'nın Hollanda'dan ayrılmasına karar verdi. Belçika cumhuriyet idaresini kabul etmiyerek krallık idaresini tercih etti. Hollanda kralı Londra'da alınan kararları ve Belçika'nın istiklâlini kabul etmiyerek askerî harekâta baş vurdu; Fransa Belçika'nın yardımına koşarak onu Hollanda istilâsından kurtardı.

Sonuç :

Bu bilgileri daha genişletmek ve daha başkalarını bulmak mümkündür. Fakat, zannederim buraya kadar verilen bilgilerden Hollanda'nın siyasî taraflarının Türk kaynaklarına aksetmiş olduğu görülmektedir. Halbuki Hollanda kültürünün ürünleri bu ilâvelerde zikredilmemektedir. Bunun için bir müddet daha beklemek icab edecektir. Yani Tanzimat döneminden sonra Avrupa'nın bütün kültür ve teşkilat unsurlarını tanıma için yapılan yayınlarda artık Hollanda kültür ve sanatının çeşitli unsurlarından bahsedilmeye başlanmıştır. Meselâ yazar Ahmet Mithat⁴³ meşhur Hollanda ressamlarının eserlerine Hollandez okulu dendiğini ele aldığı her konuda okuyucuyu aydınlatma gayesini güderek bahsetmektedir.

Bu konuya son verirken, Türkiye'de Hollanda'ya ait ilgi ve merakın esas XX. yüz yılda artmış olduğunu belirtmek icab eder. Me-

40 Cevdet, IX, 167-168.

41 Cevdet, X, 173.

42 Lütü, *Tarih*, VIII, 349-350.

43 *Avrupa'da Bir cevelân*, İstanbul, 1307, s. 391.

selâ Türkiye'de anayasa hareketleri sırasında faydalanmak üzere Hollanda anayasasının 1909 yılında Türkçe'ye tercüme edildiğini söylemek icab eder⁴⁴. Fakat artık bu hususta söyleneceklerin de sonuna gelmiş bulunuyoruz. Çünkü XX. yüz yılda münasebetler geçmişe nazaran daha başka mahiyette olup bu husus da ayrıca araştırılmaya değer.

44 *Felemenk Kanun-ı esâsisi*, çvr. Münir (Erteğün), İstanbul 1909.